

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИКОРИСТАННЯ МИСТЕЦТВА АРХІТЕКТУРИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Коло поставлених у статті завдань зумовлене необхідністю конкретизації технологічного підходу до естетичного виховання школярів засобами мистецтва архітектури. Це стосується логіки побудови технології, умов, методів і підходів, що забезпечують її ефективність, особливостей аналізу творів в певних виховних ситуаціях. На думку автора, естетико-виховна технологія повинна бути гнучкою, адже її зміст і структура впливають з особливостей конкретного твору. Виховні завдання не обмежуються лише художніми якостями об'єктів, а спрямовуються на всебічний світоглядно-духовний розвиток школярів.

Ключові слова: естетичне виховання, виховна технологія, технологічний підхід, мистецтво, архітектура, естетичний вплив, естетичне сприймання.

Протягом останніх років в педагогічній науці і практиці зросла актуальність розробки і впровадження ефективних виховних технологій, в тому числі – в галузі естетичного виховання. Вона викликана необхідністю оптимізації навчально-виховного процесу, підвищення його якості, забезпечення результативності.

Різні аспекти технологічного підходу досліджувалися вітчизняними вченими (С.О. Сисоєва, П.М. Воловик, О.М. Пехота, О.Б. Кобзар та ін.) протягом останніх двох десятиліть. За визначенням С.О. Сисоєвої “під педагогічною технологією, насамперед, розуміється система найбільш раціональних способів досягнення поставленої педагогічної мети, наукова організація навчально-виховного процесу, що визначає найбільш раціональні й ефективні способи досягнення кінцевих освітньо-культурних цілей” [6, с. 27].

Естетико-виховні технології на основі використання засобів різних мистецтв як інноваційна наукова тема розроблялися співробітниками лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти ПІВ НАПН України Н.Є. Миропольською, О.А. Комаровською, Л.М. Масол та ін. Окреме дослідження особливостей архітектури, яка раніше не розглядалася в означеному аспекті, виявило величезний потенціал у здійсненні нею впливу на світогляд і духовний світ людини, з чого випливає доцільність більш широкого використання цього мистецтва в сучасній українській школі.

Коло завдань даної статті пов'язане з необхідністю конкретизації технологічного підходу до естетичного виховання школярів засобами мистецтва архітектури. Це стосується визначення логіки побудови технології, умов, методів і підходів, що забезпечують її ефективність, особливостей аналізу творів архітектури в певних виховних ситуаціях, узгодження з мета-виховними орієнтирами (наприклад, спрямованістю на патріотичне і екологічне виховання).

Побудова будь-якої естетико-виховної технології неможлива без врахування взаємозв'язку естетичного впливу і естетичного сприймання, адже естетичний вплив мистецтва реалізується саме завдяки його сприйманню реципієнтом. Естетичне сприймання – процес, який утворюється чергуванням послідовних етапів, що відповідають етапам розгортання змісту окремо взятої форми реалізації виховної технології (виставка, екскурсія та ін.). Він не може бути стандартизованим, оскільки кожний архітектурний твір наділений власною “естетичною індивідуальністю”, яку має відчутти і зрозуміти дитина, і кожна форма виховної роботи має свою логіку, зміст і особливості. Зрозуміло, що при цьому в якості методологічного базису враховуються об'єднуючі типові властивості мистецтва архітектури, а також певні принципи і підходи, дотримання яких є умовою досягнення виховної мети.

Початковий етап технології полягає у виникненні ключової ідеї, визначенні задуму, яким підпорядковується форма виконання. Генератором цього є саме мистецтво архітектури, твори якого вирізняються надзвичайною різноманітністю: це і звичайна сільська хата, і розкішний палац, і забудова сучасного міського кварталу, і сувора фортеця, і поетична заміська садиба, і маленька капличка, і величний монастирський комплекс. Для їх сприймання повинен бути знайдений і використаний як ядро кожної окремо взятої форми естетичного виховання такий підхід, який відштовхується саме від цікавої специфічної особливості конкретного об'єкта. В одному випадку це – оригінальність, зовнішня ефектність, багатство декору, в іншому – важлива

історична подія, ще в іншому – гармонійне поєднання з ландшафтом, або незвичайні обставини життя видатної людини.

Важливою умовою ефективності виховної технології є продуманий відбір зразків архітектурного мистецтва - високохудожніх творів минулого і сучасності, знакових історико-культурних пам'яток. В основу відбору має бути покладений принцип поєднання вітчизняної і зарубіжної культури на основі пріоритетності вітчизняної. Незаперечна необхідність залучення українських школярів до світової художньої спадщини. Плідним для їх загальнокультурного розвитку, цікавим і корисним є співставлення, порівняння художніх творів, культурних надбань різних країн і народів, різних епох. Що ж стосується рідної культури, зокрема - архітектури, то вона постає джерелом не лише естетичного, а й патріотичного, а також екологічного виховання (адже архітектура – невід'ємна складова довкілля). Національна архітектура невіддільна від самої української землі, її природи та історії, тому вона сприяє вихованню національно свідомих громадян - патріотів нашої Батьківщини. “Патріотизм, національна гідність є нормами культурного розвитку, еволюцією перетворення людини “природної” в людину “культурну”. Тоді на цій основі можна буде виховувати особистість одночасно як патріота, громадянина, національно свідомого творця” [5, с. 25].

Українська архітектурно-історична спадщина надає великі можливості для естетичного виховання. Наша держава має багатотисячолітню культуру, що знайшла своє матеріально-художнє вираження в численних пам'ятках зодчества. Часовий ареал української архітектури сягає за тисячолітній рубіж. Більше тисячі років тому назад зведені найдавніші із збережених до наших днів пам'яток – церкви й собори Чернігова і Києва епохи Київської Русі. Дожили до сьогодення величні середньовічні замки Західної України і Поділля, забудова старовинних міст, унікальні зразки народної архітектури, палаци і садово-паркові ансамблі, споруди громадського призначення далекого і близького минулого. Тобто, наша країна володіє багатим архітектурно-мистецьким ресурсом, який необхідно з максимальною ефективністю використовувати у

вихованні школярів. Зокрема, український архітектурознавець А.Кнесевич зазначає: “Українська народна архітектура – один із важливих і суттєвих засобів самопізнання, пізнання свого народу, надання можливості пізнання інших народів, їх архітектури... Національна народна архітектура – один з універсальних носіїв існування та передачі інформації немовними засобами. Отже, українська архітектура, разом з мовою, музикою, танцями, живописом, скульптурою тощо, - це засіб формування та забезпечення існування певної інформації, суттєвих властивостей, знань про українську людність. Вона сприяє не тільки дії, організації, а й осмисленню, відчуттю реальності, сучасного і минулого, та дає обґрунтовані підстави для визначення майбутнього” [3, с.36].

Особливе значення для естетичного, а також патріотичного виховання юних громадян України має краєзнавча компонента, тобто архітектура рідного краю, міста, села. І, якщо в конкретному місці немає визначних споруд, історико-культурних пам'яток, то завжди є регіональні відмінності у забудові, пов'язані з ландшафтом й історією місцевості, є народні традиції будівництва і декорування житла. Зрештою, завжди є рідна хата, будинок, вулиця, двір, школа, місто чи село, які треба любити і берегти, адже саме з них починається Батьківщина. Тому важливо, щоб у змісті виховних заходів знайшов відображення місцевий, регіональний колорит.

Ще один важливий принцип виховання школярів на прикладах мистецтва архітектури полягає в тому, що кожен громадянин держави, незалежно від місця його проживання, повинен знати свою столицю. Українцям пощастило зі столицею, адже Київ – одне з найкрасивіших міст світу з давньою історією, багатою культурою, неповторним ландшафтом і пам'ятками архітектури світового значення. Отже, зміст естетичного виховання українських школярів, яке в архітектурному дискурсі є запорукою патріотичного, громадянського й екологічного виховання, неодмінно має включати в себе знакові архітектурні споруди й ансамблі, зразки історичної і сучасної забудови Києва.

Естетико-виховна технологія засобами мистецтва архітектури передбачає довільне застосування різноманітних методів, прийомів, підходів, залежно від

потреб конкретної ситуації. Доцільно виділити деякі з них, що сприяють результативності технології. Зокрема – метод порівняння. Цікаво порівнювати архітектурні пам'ятки різних країн одного періоду, пам'ятки однієї країни, але різного часу, зарубіжні твори з вітчизняними, а також - різні думки, погляди, враження. Порівняння допомагає розкривати нові грані, нюанси в досліджуваних явищах, по-новому подивитися на звичне, знайти близьке й зрозуміле в чужому, незвичному. Тут, як правило, недоречна категоричність, оцінювання за сумнівними критеріями “добре” чи “погано”.

Вплив архітектурного оточення на людину може бути як конструктивним, так і деструктивним, залежно від рівня його художньо-естетичних якостей. Розмежувати естетичне і неестетичне необхідно для становлення ціннісних орієнтацій школяра, і допомогти в цьому може близький до порівняння метод протиставлення. Він застосовується тоді, коли порівнюються протилежності, наприклад: прекрасне і потворне, художнє і антихудожнє. Корисно звертати увагу вихованців на невдалі архітектурні об'єкти, недолугу забудову і, на противагу цьому, показувати приклади істинного архітектурного мистецтва. Окрім розвитку естетичного сприймання, художнього смаку, цей метод виховує громадянську відповідальність. Учні розуміють, що капітальні архітектурні споруди будуються надовго, “на віки”, отже, невдалі будови так само “на віки” спотворюють життєве середовище.

Застосування методів порівняння і протиставлення викликає ефект новизни і ефект контрасту. Вони сприяють утриманню уваги, посиленню зацікавленості і гостроті сприймання. Завдяки цьому у вихованця виникає сильніше, яскравіше враження, що допомагає глибше засвоїти навчально-виховний матеріал як на когнітивному, так і на перцептивно-емоційному рівнях. А це, в свою чергу, є рушієм духовного зростання.

Важливі якості естетико-виховної технології - універсальність і гнучкість. Технологія має бути придатною для реалізації в різних умовах і обставинах, не лише в столиці і великих містах, а й в малих містечках і селах. У зв'язку з цим слід виділити принцип адаптації до реальних обставин і використання усіх

доступних можливостей. Це, передусім, можливості місцевого архітектурного оточення, можливості сучасних інформаційно-медійних засобів, можливості родин школярів, віртуальні і реальні подорожі та екскурсії.

Історико-архітектурні пам'ятки нерівномірно розташовані на території нашої великої держави. Є міста і місцевості, насичені ними, а є такі, де їх мало. Той факт, що мешканці різних регіонів перебувають в нерівних умовах у можливостях доступу до визначних архітектурних творів, не повинен становити перешкоду для повноцінного естетичного виховання усіх дітей країни, незалежно від місця їх проживання. Наприклад, чи не в кожному населеному пункті є своя церква. І навіть, якщо вона не становить великої мистецької чи історичної цінності, з її допомогою можна розкрити світоглядні засади, символіку, конструктивні основи національної культової архітектури, синтез різних мистецтв у матеріальному і духовному вимірах християнського храму.

Якщо освітній заклад розташований у місці, далекому від архітектурних красот, доцільно активізувати екскурсійно-виїзну діяльність, застосування медіа-засобів, екранних, друкованих носіїв інформації. Величезні можливості для використання мистецтва архітектури в естетичному вихованні школярів сьогодні надає інтернет, завдяки якому можна здійснювати віртуальні подорожі в будь-які куточки земної кулі. Крім того, багато українських школярів мають змогу подорожувати реально, і це становить додаткову сприятливу обставину для їх естетичного виховання. Потрібно спрямовувати дітей (а також їх батьків) на те, щоб під час поїздок (як зарубіжних, так і рідним краєм) вони не просто спостерігали, звертали увагу на архітектуру, пам'ятники, відвідували музеї, цікаві місця, а й фотографували, робили замальовки, записи, відеозйомки, вели щоденник вражень. Потім все це стане цінним матеріалом для організації виховних заходів у школі: виставок, конкурсів, переглядів, обговорень.

Розуміння будь-якого художнього твору досягається за допомогою його аналізу. Естетико-виховна технологія передбачає аналіз мистецтва архітектури не у вузькопрофесійному контексті, а в контексті завдань естетичного

виховання школярів, спрямованого на їх світоглядний і духовний розвиток. Це зумовлює відхід від формального фахового аналізу на користь індивідуального чуттєвого сприймання і аналітичного осмислення, взаємопов'язаних у єдиному процесі. Знання при цьому зберігають своє значення, але не становлять самоціль. Послідовність етапів такого процесу визначається особливостями конкретної ситуації і конкретного об'єкта. Він може бути довільним, навіть спонтанним, але має враховувати ряд ключових моментів, пов'язаних зі специфікою сприймання архітектури. Пропонується наступний орієнтовний зразок етапів сприймання-аналізу творів архітектури:

1. Підготовчий етап. Попередній збір інформації про споруду чи забудову: призначення, історію будівництва, історичні та культурні особливості епохи створення, художній стиль, архітекторів, скульпторів і художників, якщо вони брали участь в оздобленні споруди, пов'язані з нею цікаві історії, легенди.
2. Безпосереднє візуальне сприймання. Потрібно спочатку оглянути всю будівлю з оптимальної дистанції, роздивитися з різних точок зору, обійти довкола, якщо це можливо.
3. Відстежити перше враження, першу емоційну реакцію (подобається чи ні), запам'ятати це враження, зафіксувати для себе почуття, яке при цьому виникло.
4. Знову уважно роздивитися об'єкт, на цей раз звертаючи увагу на форми, пропорції, колір, матеріали, декоративні елементи та інші деталі.
5. Якщо є можливість, оглянути інтер'єр. Визначити, чи відповідає стиль інтер'єра екстер'єру. Постаратися відчувати атмосферу будівлі, уявити події, які могли там відбуватися, людей, які там жили.
6. Ще раз більш поглиблено осмислити почуття, які виникли внаслідок знайомства з твором архітектурного мистецтва.
7. Зафіксувати і висловити враження, роздуми у будь-якій доступній формі: розповіді, літературному творі, малюнку, фотографії, колажі та ін.

Цікавим та корисним може виявитися і зворотний підхід, а саме: спочатку показати учням архітектурний об'єкт, після чого запропонувати визначити на основі візуальної інформації його призначення, країну і час будівництва, художній стиль тощо. Подібні завдання можна покласти в основу здійснення різноманітних форм позакласної виховної роботи.

Серед них найбільш відповідними для використання засобів мистецтва архітектури є екскурсії, виставки, тематичні заняття. Їх доповнюють конкурси, вікторини, обговорення, лекції та інші форми й заходи, що відкривають перед вчителями і вихователями широкі перспективи для власної педагогічної самореалізації. Вони мають охоплювати різні напрями діяльності: пошуковий, дослідницький, навчальний, творчий; можуть здійснюватися як окремі заходи, а краще - в межах діяльності шкільного клубу, студії чи гуртка. Форми естетико-виховної роботи в оптимальному варіанті пов'язані між собою, впливають одна з одної і доповнюють одна одну, утворюючи неперервний ланцюжок естетичного розвитку школяра.

Найбільш ефективною серед них є “жива” екскурсія, що надає можливість для безпосереднього контакту з оригіналом. Після неї залишається особливо яскраве враження, з яким не зрівняється враження від віртуального ознайомлення. Кожна екскурсія має власну ідею, задум, мету, які здійснюються і досягаються через відповідні засоби реалізації. Те, наскільки глибоко засвоїться інформація, чи надовго запам'ятається, чи зрозуміють вихованці закладену в ній суть, залежить, головним чином, від педагогічної майстерності вчителя (вихователя). Вона виявляє себе у продуманій організації заходу, проведенні необхідної підготовчої роботи, у здатності змістовно і, водночас, цікаво й зрозуміло вести розповідь, вміє скеровувати й утримувати увагу учасників на ключових моментах, зацікавлювати, інтригувати, викликати зворотну реакцію.

Ефективний метод оптимізації екскурсії, як й інших виховних форм і заходів, – порівняння, про яке вже говорилося вище. Урізноманітнення візуальної інформації, співставлення різних мистецьких об'єктів сприяє утриманню уваги,

зацікавленості, запам'ятовуванню. Разом з тим, кількість інформації має бути доцільною, не надто великою, щоб не викликати втоми. Слід також уникати надмірного вживання специфічної професійної термінології. Якщо необхідно вжити певний термін, обов'язково при цьому розкрити його зміст.

Ще одна складова, безпосередньо не пов'язана з конкретним завданням тієї чи іншої екскурсії, але така, що може суттєво вплинути на її якість та результативність, - емоційна забарвленість. Екскурсія, особливо подорож в інше місто, місцевість, урізноманітнює регламентоване, обтяжене жорстким режимом і надмірними завданнями життя школяра. Спільна поїздка чи похід з колективом однолітків може і повинна викликати емоційний сплеск, підйом, почуття радості. Академік І.Д. Бех наголошував: "Серед усього розмаїття людських емоцій саме почуття радості має величезні виховні потенції, які, на жаль, недостатньо використовуються у традиційному виховному процесі, що безпосередньо відбивається на його результативності" [1, с. 257]. На хвилі емоційного піднесення загострюється сприйняття, активізується пам'ять (відомо, що найкраще запам'ятовуються події, які викликають сильну емоційну реакцію), посилюється мотивація до подальшого пізнання мистецтва, культури, історії, до художньо-естетичного і духовного розвитку. Зрозуміло, що яскрава емоційна забарвленість має значення не лише для проведення екскурсій, але й для усіх інших форм і методів естетичного виховання.

Велику користь справі естетичного виховання школярів приносять виставки дитячих робіт: фотографій, замальовок, ескізів, виконаних під час екскурсій та індивідуальних подорожей, або закінчених художніх творів (у техніках живопису, графіки, колажу та ін.), в яких передані враження учнів від побаченого, а можливо – і фантазії на тему архітектури. Це можуть бути також виставки професійних художників і архітекторів, аматорів, чия творчість має художню цінність і позитивний естетичний вплив. Добре, якщо в шкільному приміщенні буде виділено постійне місце для виставок зі змінною експозицією, що стане окрасою школи, засобом естетизації її середовища. Відкриття виставки має стати святом, незабутньою подією для усієї школи. До нього слід

залучати не лише безпосередніх учасників і їх наставників, а якомога ширше коло учнів, педагогічний колектив, гостей, батьків. Проведення вернісажу змістовно доповняють і збагатять конкурси, обговорення, вікторини, інші види художньої діяльності школярів: театралізовані виступи, гра на музичних інструментах, спів, літературні читання. Головні критерії оцінювання експонатів – не формальна майстерність, а оригінальність, щирість, емоційно-почуттєва наповненість. Кращі роботи – ті, які “зачіпають за живе”, тобто викликають інтерес і емоційний відгук у глядача.

Важливою умовою результативності естетико-виховної технології є заохочення школярів до творчого самовираження, активної участі в організації та проведенні заходів, висловлення ідей, обміну думками. Це сприятиме підвищенню у них самооцінки, що необхідно для повноцінного розвитку дитини, допоможе повірити у власні сили тим, кому такої віри бракує, спонукатиме до розширення знань і саморозвитку. Адже, “поруч з нагромадженням суто естетичного досвіду... мистецтво відкриває в уяві людини світ ірраціонального, позапредметного і недосяжного, але бажаного і вічного, де активна душа знаходить свій прихисток. Водночас очевидно також, що духовний розвиток дитини з допомогою мистецтва – це не форма відпочинку, не розвага, не ліниве “проводження часу”, а важка праця душі, і духовно ледачі люди тут матимуть так само невдачі, як і в праці фізичній” [2, с. 492].

У результаті, переконуємося в тому, що естетико-виховна технологія не може бути формальною і стандартною. Вона може і повинна бути гнучкою, адже її зміст і структура впливають з особливостей конкретного твору чи групи творів. Виховні завдання не обмежуються лише художніми особливостями об’єктів, а спрямовуються на всебічний світоглядно-духовний розвиток школярів. Це зумовлює потребу в подальшій науково-методичній розробці конкретних виховних ситуацій на основі використання мистецтва архітектури та синтезу мистецтв, який реалізується саме в архітектурному середовищі.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: особистісно орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280с.
2. Вишневецький О.І. Теоретичні засади сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навч. закладів / Омелян Вишневецький. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
3. Кнесевич М.Я. Українська архітектура, її визначальний контекст у просторі, часі, інформації. / Михайло Кнесевич. – К.: МП Леся, 2005. – 426 с.
4. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології / А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак. - К.: Просвіта, 2000 – 368 с.
5. Філіпчук Г.Г. Філософія екологічної освіти сталого розвитку / Георгій Філіпчук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2012. – 460 с.,
6. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті; за ред. С.О. Сисоєвої, - К.: ВПОЛ, 2001 – 502 с.

Круг поставленных в статье задач обусловлен необходимостью конкретизации технологического подхода к эстетическому воспитанию школьников средствами искусства архитектуры. Это касается логики построения технологии, условий, методов и подходов, обеспечивающих её эффективность, особенностей анализа произведений в определённых воспитательных ситуациях. По мнению автора, эстетико-воспитательная технология должна быть гибкой, ведь её содержание и структура определяются особенностями конкретного произведения. Воспитательные задачи не ограничиваются только художественными качествами объектов; они направлены на всестороннее мировоззренческое и духовное развитие школьников.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, воспитательная технология, технологический подход, искусство, архитектура, эстетическое воздействие, эстетическое восприятие.

S.A. Nychkalo

The technological approach to the art of architecture in aesthetic education of schoolchildren

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

The article discusses the possibility of using the art of architecture in technologies of aesthetic education. In recent years, in pedagogical science and practice has increased the relevance of the development and implementation of effective educational technologies, including the field of aesthetic education. It is caused by the need to optimize the educational process, improving its quality, to ensure efficiency. The range of tasks of this article is associated with the need to define the technological approach to aesthetic education of pupils by means of the art of architecture. It concerns the definition of the logic of building technology, conditions, methods and approaches to ensure its effectiveness, features of the analysis of works of architecture in certain educational situations, coordination with global educational objectives (eg orientation on patriotic and environmental education). As a result, we conclude that the aesthetic and educational technology may not be formal and standard. It can and should be flexible, because of its content and structure are determined by the peculiarities of the particular creation or group of creations. Educational objectives are not limited to artistic features of objects, and directed to the full development of children, expanding their worldview. This leads to the need for further scientific and methodological development of specific educational situations through the use of the art of architecture and synthesis of arts, which is implemented exactly in the architectural environment.

Keywords: aesthetic education, educational technology, technological approach, art, architecture, aesthetic effect, aesthetic perception.

References

1. Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannya osobystosti: Vols. 1-2. Vol. 1: Osobystisno oriyentovanyi pidkhd: Teoretyko-tekhnologichni zasady* [Education of the individual: In 2 book. Bk. 1: Personality oriented approach: Theoretical and technological bases]. Kyiv: Lybid.
2. Vyshnevskiy, O.I. (2003). *Teoretychni zasady suchasnoi ukraiinskoï pedahohiky* [Theoretical Foundations of Modern Ukrainian Pedagogy]. Drohobych: Kolo.
3. Knesevych, M.Ya. (2005). *Ukrainska arkhitektura, yii vyznachalnyi kontekst u prostori, chasi, informatsii*. [Ukrainian architecture, its defining context in the space-time information]. Kyiv: MP Lesya.
4. Nisimchuk, A.S., Padalka, O.S., & Shpak, O.T. (2000). *Suchasni pedahohichni tekhnolohii* [Modern educational technologies]. Kyiv: Prosvita.
5. Filipchuk, H.H. (2012). *Filosofiiia ekolohichnoi osvity staloho rozvytku* [The philosophy of environmental education for sustainable development]. Chernivtsi: Zelena Bukovyna.
6. Sysoieva, S.O. (Ed). (2001). *Pedahohichni tekhnolohii u neperervnii profesynii osviti* [Teaching technologies in continuous professional education]. Kyiv: VIPOL.